

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва

Дипломний проєкт
бакалавра

**з теми «ПРОБЛЕМИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЧАСТКОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ПАПЕРОВИХ АЛЬБОМІВ СВІТЛИН НА ПРИКЛАДІ ФОТОАЛЬБОМУ
ПОЧАТКУ ХХ ст. з КОЛЕКЦІЇ РОДИНИ КОЛТАНОВСЬКИХ»**

Виконала: студентка 4 курсу,
групи ODR1-B19, спеціальності
023 Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація,
Брижак Альона Іванівна

Керівник: **Паур І.В.**,
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: **Підгурний І.С.**, кандидат
мистецтвознавства, доцент кафедри

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФОТОМИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ .	6
1.1 Становлення й еволюція фотосправи	6
1.2. Фотомитці Поділля.....	15
РОЗДІЛ 2 ФОТОАЛЬБОМ ЯК ПАМ'ЯТКА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ.....	23
2.1 Генеза фотоальбому як соціокультурного явища.....	23
2.2 Художня характеристика родинних фотоальбомів.....	30
РОЗДІЛ 3 РЕСТАВРАЦІЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ФОТОАЛЬБОМІВ НА ПАПЕРОВІЙ ОСНОВІ	36
3.1. Загальні методичні рекомендації реставрації паперових носіїв інформації	36
3.2. Етапи реставрації родинного фотоальбому Колтановських	45
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

У другій половині ХХ ст. з'явився ряд праць, в яких феномен фотографії розглядається як спосіб комунікації, знакова система і мова, соціальна практика. Посилилася тенденція залучення фотодокументів як унікальних мистецьких джерел, що відображають багаторівневу реальність і володіють полісемантичними можливостями для відтворення життєдіяльності суспільства й окремого індивіда.

Сьогодні фотографія вивчається як етнографічне джерело, здійснюється історіографічний аналіз праць із дослідження фотографії, різноаспектно вивчаються окремі фотожанри та фото певних історичних періодів як візуальні джерела, фотографія досліджується як об'єкт архівознавства, аналізується специфіка зберігання та презентації фотодокументів. Зокрема, становлення та розвиток українського фотомистецтва досліджували А. Трачук, К. Введенський, Л. Горлова, І. Крикалова, В. Янковий [13, с. 286]. Окремі аспекти розвитку фотографічної справи у Кам'янці-Подільському в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. висвітлено у працях І. Підгурного, Н. Урсу [30], Д. Бабюка [1-3], І. Паур [28]. Однак, лише в працях Л. Касян фотоальбом розглядається як спосіб збереження і презентації інформації, архівний документ та історичне джерело [20, 21].

Фотоальбоми як джерело інформації перебувають на периферії інтересу істориків фотографії, мистецтвознавців та реставраторів, які у своїх дослідженнях зосереджуються насамперед на ідентифікації фотографій та питаннях їх зберігання, захисту та консервації. Вони потребують глибокого аналізу, дослідженням і постійного оновленням знань, щоб запобігти довільних інтерпретацій. У цьому контексті всебічне знання альбомів видається фундаментальним питанням. Це сприятиме створенню належної системи догляду та захисту в майбутньому. Орієнтиром до свідомого визнання стане повага до автентичності, яку прищеплюють теоретики та усвідомлення

необхідності збереження художніх, етичних, естетичних, документальних, історичних, культурних і наукових цінностей.

Мета дослідження – проаналізувати фотомистецтво як соціокультурне явище кінця XIX – початку XX ст. та розробити методичні рекомендації з реставрації родинного фотоальбому. Відповідно до мети були визначені наступні завдання:

- 1) проаналізувати становлення й еволюцію фотосправи в Україні;
- 2) визначити колективний портрет фотомитців Поділля;
- 3) охарактеризувати фотоальбом як пам'ятку культурно-мистецької спадщини;
- 4) проаналізувати генезу фотоальбомів як соціокультурного явища;
- 5) здійснити художню характеристику родинних фотоальбомів початку XX ст.;
- 6) з'ясувати загальні методичні рекомендації реставрації паперових носіїв інформації;
- 7) визначити етапи реставрації родинного фотоальбому Колтановських.

Об'єкт дослідження – фотомистецтво України кінця XIX – початку XX ст.

Предмет дослідження – методика реставрації та відновлення фотоальбомів на паперовій основі.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано дві групи методів: емпіричні – опис, порівняння, аналіз, які використовуються у практичній частині у процесі реставрації альбому світлин та загальнонаукові: історичний, застосовувався при аналізі історії розвитку фотографічної справи в світі та Україні; дедукції, шляхом застосування загальних методів, принципів реставрації паперових виробів і використання їх у реставрації альбому; метод формалізації – у обчисленнях об'єму тваринного клею при склеюванні листів альбому та при різних укріплюючих заходах щодо палітурок та блоку листів; метод аналогії застосовувався у співставленні особливостей реставрації книги з реставрацією альбомів; узагальнення у визначенні загальних ознак реставрації різних видів мистецтва, зокрема паперових носіїв інформації.

Практичне застосування. Розроблена реставраційна методика може бути використана під час відновлення та реставрації фотоальбомів на паперовій основі.

Апробація результатів дослідження. Основні результати роботи були апробовані у вигляді доповідей на II Міжнародній науково-практичній конференції «Гагенмейстерські читання» (19-20 листопада 2022 р.), звітній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2022–2023 навчальному році (4-5 квітня 2023 р.), Всеукраїнському мистецькому симпозиумі пам'яті Бориса Негоди «Верлібри пастелі» (7 квітня 2023 р.).

Основні результати дипломної роботи опубліковано у збірнику наукових праць студентів мистецьких спеціальностей та 2 виданнях тез і матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дипломної роботи включає: вступ, три розділи, які містять шість підрозділів, висновки, список використаних джерел з 53 найменувань, реставраційний паспорт, додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – 60 сторінок. Основний текст викладено на 55 сторінках.

ВИСНОВКИ

В результаті виконання поставленого завдання було здійснено узагальнення результатів, які дозволяють з впевненістю стверджувати, що фотомистецтво є невід'ємною складовою частиною соціокультурного середовища людського суспільства. Воно супроводжує людей на всіх етапах їх суспільного буття, починаючи з найдавніших часів й адаптуючись до сучасних умов. Фотомистецтво продовжує розвиватися в часі та відповідає тенденціям і потребам певних історичних періодів. Воно фіксує події, емоції, культурні аспекти та відображає їх через образи та композицію фотографій, надаючи можливість зберігати та передавати цінну інформацію про минуле для майбутніх поколінь. Таким чином, фотомистецтво виступає як важливий культурний феномен, який має великий історичний і соціокультурний вплив на людство. Фотомистецтво розвивалось з австро-угорського і російського напрямів. З'явилося в Україні 1839 р.. Найбільшого розвитку зазнало в середині XIX – початку XX ст.

Діяльність митців потребувала фотоорганізацій, які масово з'являлись у великих містах наприкінці XIX ст. Найвизначніше товариство «Дагер» в Києві надало фотосправі професійного рівня. Зацікавлення фотомистецтвом породжувало активну діяльність митців, на початку XX ст. з'являються посібники. Трохи згодом в інститутах викладають фотомистецтво, а також організовували навчальні курси.

Було проаналізовано зародження та витоки фотосправи на території Поділля, а також розглянуто внесок фотомитців в розвиток фотомистецтва кінця XIX – початку XX ст. Встановлено, що територія Поділля – одне із основних місць розвитку фотомистецтва. Кам'янець-Подільський – був значним осередком розвитку українського фотомистецтва. Зокрема, Й. Кордиш, М. Грейм, А. Енгель відкрили фотоательє, експериментували зі світлом, позами моделей, задніми фонами.

Встановлено, що цікавими та інформативними пам'ятками історико-

культурної спадщини є родинні фотоальбоми. У дослідженні особливу увагу звернено на тип класичних альбомів 1900-1920 рр., що відповідає тому який надійшов на реставрацію. Вивчення структури, кріплень, історичних нюансів виготовлення буде важливим у практичній частині.

В останньому розділі дипломної роботи аналізуються методи відновлення паперу провідними реставраторами. Вивчення матеріалу їхніх робіт, надали можливість підібрати для себе потрібну систему відновлення альбому. Узагальнюючи дослідження реставрації документів, було обрано методи для альбому світлин, оскільки руйнування паперу відбувається однаково. Загалом відновлення відбувається у зв'язку дії тих самих чинників, навіть з іншою основою. Значні заломы, забруднення, грибкові нашарування – все це знищує естетику твору, потребує якнайшвидшій ліквідації. Реставрація альбомів і документів може різнитись лише на фінальному етапі. Якщо документи як історична пам'ятка історії потребує лише консерваційних укріплювальних дій, то альбом – тонування і надання предмету точного вигляду як і раніше.

Отже, у результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що сімейні фотоальбоми є важливим елементом культурної спадщини, який необхідно зберігати та реставрувати для майбутніх поколінь. Розуміння історії та значення фотомистецтва в Україні є важливим для збереження та популяризації культурної спадщини країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабюк Д. С. До проблеми датування фотографічних знімків Кам'янець-Подільського замку з другої половини ХІХ ст. До 1917 р. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47. С. 10-18.
2. Бабюк Д. С. Перше фотоательє у Кам'янці-Подільському в другій половині ХІХ ст. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2019. № 10. С. 21-22.
3. Бабюк Д. С. Фотографія у соціокультурному житті Кам'янця Подільського (середина ХІХ – початок ХХ ст.): історіографічний аспект. *Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 54, том 1. С. 4-13.
4. Базілевська А. Г., Зоренко О. В. Технологічні аспекти виготовлення персоналізованої подарункової продукції типу фотоальбом. *Технологія і техніка друкарства*. 2010. С. 75-87.
5. Борисенко М. Визначення кислотності паперу і способи її нейтралізації в реставрації архітектурної графіки. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: матеріали ІV Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 06–07 червня 2019 р.) / ред. кол.: О. В. Рудник (голова). Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Асоціація реставраторів України, 2019. С. 53-57.
6. Борисенко М., Педченко В. Основні принципи реставрації архітектурної графіки. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: матеріали ІV Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 06–07 червня 2019 р.) / ред. кол.: О. В. Рудник (голова). Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Асоціація реставраторів України, 2019. С. 190-194.
7. Борисенко М., Педченко В. Проблеми реставрації великоформатних графічних проектів урядового центру Києва. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*. Матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 07-08 червня 2018 р. / редкол. : В. Чернець (голова) та ін. Київ, НАКККиМ, 2018. С. 205-211.

8. Василенко О. В. Дослідження функціональних можливостей без дзеркальних фотокамер : дис... канд. електронних та інформаційних технологій кінематографії та аудіовізуальних систем : 10.12.2018 р. Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ, 2018. 115 с.

9. Відновлення механічної цінності. Методи реставрації раритетних документів : веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/site/petrashkoman2016/vidnovlenna-mehanicnoie-cinnosti> (дата звернення: 24.01.2023).

10. Галабурда О. Реставрація м'яких і твердих обкладинок (на прикладі видань XIX ст.). Вісник Львівського університету. Серія : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2014. Вип. 9. С. 59-65.

11. Герчук Ю. Фотографія як світло сприйняття. *Світло й тінь*. 1991. № 3.

12. Горевалов С. І., Зикун Н. І. Фотографія й становлення фотосправи в Україні: історія та сучасність (до 180-річчя фотографії). *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ. 2020 С. 53-65.

13. Грушицька І. Б. Розвиток фотографії в Україні (1839 – і пол. XX ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 41. С. 285-291.

14. Дзендзелюк Л.С. Методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни «Реставрація, консервація та збереження стародруків і рукописів». С. 6-111.

15. Дзендзелюк Л., Льода Л. Документи на пергаменті: способи дослідження, реставрації, збереження. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника* : зб. наук. пр. Львів. 2013. Вип. 5 (21). С. 279-297.

16. Довговічність і зберігання фотографій: веб-сайт. URL: <https://photoboom.ua/ua/stati/fotobumaga-i-fotopечат/dolgovechnost-i-hranenie-fotografii> (дата звернення: 05.03.2023).

17. Ільницька А. Фонд фотографій: загальна характеристика і принципи

систематизації. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2010. № 2. С. 86-106.

18. Історія розвитку українського фотомистецтва: веб-сайт. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/istorija-rozvitku-ukrainskogo-fotomistectva/> (дата звернення: 26.01.2023).

19. Історія у фотографіях. https://medialab.online/news/photo_history/ (дата звернення: 05.03.2023).

20. Касян Л.Г. Фотоальбом як скарбниця пам'яті та засіб презентації інформації. *Сіверянський літопис*. 2016. С. 150-155.

21. Касян Л.Г. Фотоальбом як спосіб збереження і презентації інформації, архівний документ, історичне джерело: тематико-типологічний аналіз (за документами ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного). *Огляди джерел та документальні нариси*. 2016. С. 174-190.

22. Кисельова Л.А. ІХ Міжнародна науково-практична конференція «Дослідження, консервація та реставрація музейних пам'яток: досягнення, тенденції розвитку». 2013. С. 246-252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2013_4_19 (дата звернення: 05.03.2023).

23. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. кн. Київ : НБУВ, 2004. 643 с.

24. Коломієць О, Носачова О. «Страсті Христові»: рукописна пам'ятка XVIII ст. в колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра». *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*. Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. 2021. С. 150-155.

25. Коренюк Ю. Реставраційна концепція відтворення пам'ятки в первинному вигляді: історичні приклади практичного втілення. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*. (м. Київ, 06–07 червня 2019 р.) / ред. кол.: О.В. Рудник (голова). Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Асоціація реставраторів України, 2019. С. 105-110.

26. Мацкевич А.В., Коритнянська В.Г., Боровська Ж.М. Дослідження, атрибуція та реставрація друкованої ікони «Богоматір з немовлям» із зібрання Ізмаїльського історико-краєзнавчого музею Придунав'я. *Історія релігій в Україні*. 2017. Вип. 27(2). С. 192-206.
27. Палітурні та реставраційні роботи в дитячій бібліотеці»: з досвіду роботи фахівців – реставраторів архівних та бібліотечних документів відділу зберігання, гігієни та реставрації документів Кіровоградської обласної бібліотеки для дітей ім. А.П. Гайдара. Кіровоградська обласна бібліотека для дітей ім. Т. Г. Шевченка : веб-сайт. URL: <http://librarychl.kr.ua/index.php> (дата звернення: 26.01.2023).
28. Паур І. В. Документальні листівки Михайла Грейма з видами Кам'янець-Подільського. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики*. Київ, 2013. Ч. 22-23. С. 305-314.
29. Підгурний І. С. Архівна база культурно-мистецької спадщини фотомитця з Кам'янець-Подільського Михайла Грейма. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. №2. 2010. С. 130-136.
30. Підгурний І. С., Урсу Н. О. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (др. пол. XIX – поч. XX ст.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. 232 с.
31. Підгурний І. С., Урсу Н.О. Фотохудожник Михайло Грейм і його родина. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць*. № 8. 2011. С. 371-377.
32. Піонери кам'янецької фотографії. Подолянин : веб-сайт. URL: <https://podolyanin.com.ua/history/7696/> (дата звернення: 28.03.2023).
33. Реставрація, ремонт, брошурування та опрацювання документів з паперовими носіями : метод. рекомендації / Укрдержархів, УНДІАСД; уклад.: О.П. Володіна, М.В. Горбатюк, А.Ю. Слизький. К., 2012. 44 с.
34. Ретрновина: етикет і фотографії : Західний кур'єр. URL: <https://kuryer.if.ua/retronovyna-etyket-i-fotografiyi> (дата звернення: 13.05.2023).
35. Садикходжаєва А. О. Репродукція фотографії: фототипія та гелеотипія. Реставрація альбому гелеотипів «la décoration et l'ameublement à l'exposition de

1900: serie 2» International scientific and practical conference «Cultural studies and art criticism: things in common and development prospects», Venice, 2020. Pp. 234-238.

36. Сімферовська А. Реставрація та естетичні трансформації в творі мистецтва. *Народознавчі зошити*. 2012. № 3. С. 563-570.

37. Старенький І.О. Пам'яткоохоронна діяльність Михайла Йосиповича Грейма. *Освіта, наука і культура на Поділлі*. №18. 2011. С. 177-182.

38. Форзац. Українська бібліотечна енциклопедія : веб-сайт. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%B7%D0%B0%D1%86> (дата звернення: 26.01.2023).

39. Формати старовинних фотографій. URL: <https://ua.waykun.com/articles/formati-starovinnih-fotografij.php> (дата звернення: 13.05.2023).

40. Фотографії Йосипа Кордиша (оновлено). Livejournal : веб-сайт. URL: <https://dmytro-babyuk.livejournal.com/664.html> (дата звернення: 28.03.2023).

41. Юхимець Г. М. Вчасна реставрація або...небуття. *Бібліотечний вісник*. 1993. № 1-2. С. 39-42.

42. Antique Photo Album : Etsy. URL: https://www.etsy.com/market/antique_photo_album?ref=pagination&page=13 (дата звернення: 13.05.2023).

43. Antique/Rare Book Restoration. Leonards Books : веб-сайт. URL: <https://www.leonardsbooks.com/what-we-can-do/antiquerare-book-restoration/> (дата звернення: 26.01.2023).

44. *Badania historycznych portretów oraz ich nietypowych deformacji*. Warszawa, 2017. 80 p.

45. Book Restoration and Bible Repair. Sussex Book Restoration 2023 : веб-сайт. URL: <https://sussexbookrestoration.co.uk/> (дата звернення: 26.01.2023).

46. Clara C. von Waldthausen. Exhibition of photographic materials in library and archive collections. Exhibiting Archival and Library Material and Works of Art on Paper. *Fotorestauratie Atelier*. Netherlands. 2004. Pp. 175-179.

47. Gustavo Lozano. History and Conservation of Albums and Photographically

Illustrated Books. 2007. URL: https://www.academia.edu/17368690/History_and_Conservation_of_Albums_and_Photo graphically_Illustrated_Books?email_work_card=view-paper (дата звернення: 13.05.2023).

48. Looking at the family photo album: a resumed theoretical discussion of why. URL: https://www.etsy.com/listing/870793064/antique-photo-album-19th-leather-photo?ga_order=most_relevant&ga_search_type=all&ga_view_type=gallery&ga_search_query=antique+photo+album&ref=sr_gallery-7-36&organic_search_click=1 (дата звернення: 13.05.2023).

49. Shelley Marjorie. The Care and Handling of Art Objects: Practices in The Metropolitan Museum of Art. New York. 1945. 114 p.

50. Zajac I. Historia zabytkowych albumów do przechowywania fotografii. Warszawie : Wydawnictwo Academia Sztuk Pięknych, 2017. 271 p.